

Sorgulama Zamanı Düşünce Topluluğu

Elam, Kas ve Türk Kültürü Arasındaki Paralellikler ve Türk Kültürünün Eskiliği (1)

Yazar: Hasan Gülmuhamet

Giriş

Bilindiği üzere Türklüğün en eski izleri Ön Asya'da görülmüştür. Sümerce'deki Türkçe kelimeler Türkçe'nin Orta Asya'da ortaya çıkışından yüzyıllarca öncesine dayanmaktadır (1). Ondan başka Elamca, Kutça ve Kasca'daki Türkçe sözler de bölgedeki Türk varlığını göstermektedir. İran'ın coğrafi durumuna baktığımızda güneydeki sarp ve yüksek sıradağlarından dolayı batı bölgelerinden Pakistan ve Hindistan'a geçişin çok zor olduğu görülür, oysa Orta Asya'ya rahatlıkla seyahat edilir ve bir takım bilim adamının görüşüne göre Proto Türkler veya Pre-Türkler Orta Asya'dan Hazar'ın güneyinden geçerek İran'ın batısına gelmişler ve orada yerleşmişler (2). Bilim adamlarının bir diğer kesimi ise Proto Türklerin Hazar Denizi'nin kuzeyi ve Kafkaslardan İran'ın batısı ve Mezopotamya'ya geldiğini savunmaktadırlar (3). Geliş yolları ne olursa olsun Türklerin Ataları İran'ın batısında ve Mezopotamya'da var olmuşlar, dünya medeniyetinin temelini atılmasında ve bölge kültüründe kendilerinden önemli izler bırakarak tarihe geçmişlerdir. Bu çalışmanın amacı eski çağ dünyasında önemli yere sahip Elam ve Kas kültürlerinde Türklüğün izlerinin ortaya çıkarılmasına yöneliktir.

Anahtar Kelimeler: Elam, kut, böri, ata, gök

Elam Kültürü

Bilindiği üzere Elamlılar, eski çağ Mezopotamya kültürleri sayılan Sümer, Akad, Babil ve Asur kültürleri ile paralel yaşamış ve bu kültürlerin hepsinden daha uzun ömürlü olarak yüksek düzeyde bir kültür yaratmışlardır. Bu kültür bugünkü İran'ın batı ve güney batısında yaratılmış ve kısa bir süre sonra etkileri doğuda Hindistan, batıda Sümer, kuzeyde İran'ın ortaları ve güneyde ise Basra Körfezi'nin ortalarına kadar ulaşmıştı (4). (Günaltay, 1987: 142-3) Mısır'da bulunan bazı sanat eserlerindeki bir takım motiflerin Elam ürünü olduğu ileri sürülmüştür (5).

Elam kültürünün ilk evrelerini Milat'tan önce 5. binyılın sonlarından izlemek mümkündür. Bu dönemde Susa başta olmak üzere Cevi, Caferabad, Bandbal, Çoğa Miş ve bir takım höyüklerde birlik arzeden bir takım kültürel özelliklere rastlanmıştır ki bunlar arasında Elam'a özgü açık sarı keramikler başta gelmektedir (6). Sonraki evrelerinde Susa 1 ve Hisar döneminde (M. Ö. 3700-3300) bütün bölgeye göre çok yüksek düzeyde olan desenli ve renkli keramiklere rastlanmaktadır. Bu keramiklerin üzerindeki desenler ve motifler Elam tarihi boyunca İran'ın çok değişik yerlerinde görülmüştür. En önemli motif ise yılan resmi ve Elamlıların bu hayvana olan olağanüstü sitayişkarane inançları idi (7). Ayrıca Elam M.Ö. 3. binyılda eski çağ dünyasında örneği olmayan onlu rakam sistemine sahip idi (8) ve bu kültürünü bütün eski İran'a yaymış durumdaydı.

Maden işlemede dalında da Elamlılar yüksek bir seviyeye ulaşmışlardır. Altın ve tunç kaplar ve eşyalar ve bunlar üstünde işlenmiş çok ince kabartmalar bu insanların bu konudaki ustalığını göstermektedir (9). Özellikle M. Ö. 12. Yüzyılda yapılmış Elam kralı Untaş-Napirişa'nın eşi Napir-asu'nun gerçek boyutlarla dökülmüş tunç heykeli ve üstündeki uzun elbisesi Elam sanatçılarının bu konudaki maharetini göstermektedir.

Elam bölgesi Mezopotamya, Mısır ve Hint gibi büyük ırmaklara sahip olduğu için zirai tekniklerin ortaya çıkarılıp üst düzeyde uygulandığı bir coğrafya idi. Karun, İdide (bugünkü Dez) ve Uknu (bugünkü Kerha) gibi büyük ırmakların varlığı bölgeyi tarıma çok elverişli bir duruma getirmişti ve büyük sulama kanalları ve yüksek ziraî teknikler bol miktarda ürün yetiştirmeyi sağlamaktaydı. Fazlasıyla elde edilen artı ürün ise diğer alanların gelişmesini de beraberinde getirmekteydi (10). Elam kültürü, büyük ve gelişmiş kültürlerin komşusu olmasına rağmen uzun süreli ömrü boyunca kendini korumayı başarmış ve az görülen bir muhafazakarlıkla bir çok kültürel öğesini ömrünün sonu

olan M. Ö. 640 yılına kadar sürdürmüştür. Ondan sonra ise tıpkı Sümerce ve Sümer kültürünün Akad ve Babil kültüründeki yeri, Latince ve Latin kültürünün ise Avrupa dillerinde ve kültürlerindeki yeri ve önemi gibi (11) Elam dili ve kültürü de çeşitli İran kültürlerinde uzun süre kullanılmış ve bir takım öğeleri günümüze kadar gelebilmiştir.

Elam devleti M. Ö. 2800'lerde kendini göstermektedir. Bu dönem Mezopotamya çivi yazılı kaynaklarında Kiş ve Hamasi gibi Elam site devletlerinin adı geçmekte ve Sümerlerle olan savaşları hakkında bilgi verilmektedir (12). İlk başlarda bu devletler daha çok bölgesel vasıf taşımaktaydı. Güçlü bir liderin otoritesi altına girdikleri zaman büyük bir devletin ortaya çıktığı görülürdü (13). Bu merkezileştirilmiş devlet Elam tarihi boyunca farklı yerlerde kurulmuştur ve ömrü boyunca 3. Ur sülalesi (Sümer) ve 570 yıl hüküm süren Babil'deki Kaslar sülalesinin ortadan kaldırılması gibi önemli işlere imzasını atmıştır (14). En parlak dönemini ise M. Ö. 12-11 yüzyıllarda yaşamış ve Şilhak-İnşuşinak gibi ferasetli ve dirayetli kralın sayesinde en geniş topraklara sahip olmuştur (15). M. Ö. 640 yılında ise Asurlular tarafından ortadan kaldırılmış ve siyasal varlığına son verilmiştir (16). Elam dili Türkçe'nin de dahil olduğu bitişken (Agglutinative) diller ailesine mensuptur ve dil yapısı Hint-Avrupa dilleri gibi bükümlü değil Türkçe gibi eklemelidir (17). Aynı şey Sümer, Kas, Gut ve sair bölge dilleri konusunda da geçerlidir. Bir takım bilim adamının ileri sürdüğü gibi Kas, Gut ve Lulubi dilleri Elam diliyle akrabadır (18). Bu ise dünyanın ilk yüksek seviyeli medeniyet yaratan halkın Asyalı ve bitişken dilli olduğunu göstermektedir. Bilindiği üzere bir zamanlar Avrupa'da medeniyetin sadece bükümlü dilli insanlar tarafından yaratılabileceği görüşü ortaya atılmıştır; (19) ancak Mezopotamya ve Çin medeniyetlerinin bulunmasıyla bu hipotez kendiliğinden çürümüş oldu.

Elam-Türk Akrabalığı

Elam Kültürü ile Türk Kültürü arasında bir takım ortak öğelerin ve Elam dilinde bir takım Türkçe sözcüklerin varlığı saptanmıştır. Bu konuda ilk adımı Andreas David Mordtman atmıştır. O, 1870 yılında yayınladığı "Über die Keilinschriften Zweiter Gattung" adlı makalesinde bir takım Elamca kelimelerin Türkçe'de de var olduğunu göstermiştir (20). Türkiye'de ise Hamit Zübeyir Koşay 1938'de "Elam-Türk Dilakrabalığı" adlı makalesiyle Elamca ve Türkçe'de ortak olan gramer ve kelimelerden söz etmiştir (21). İran'da ise Muhammet Taki Zehtabi "İran Türklerinin Eski Tarihi" adlı eserinde Elamca-Türkçe ortak sözcüklerden kısa bir liste sunmuştur (22). Bu kelimelerin arkasındaki önemli kültürel olgular hem Türk hem Elam kültüründe yer almaktadır; ancak bu unsurların Elam versiyonu, oluştuğu zamanlara bakıldığında Orta Asya Türk kültürüne göre daha eski ve bu olguların ilk versiyonu olarak görülmektedir. Bu olgulardan en önemlilerini aşağıda açıklamaya çalışacağız:

1. Kut İnancı

Bilindiği üzere kut kavramı Eski Türk hakimiyet anlayışının temel taşlarından birisidir. Bazı bilim adamları bu kelimenin hakimiyet ve siyasi iktidar anlamına geldiğini ileri sürmektedirler (23). Bu kavramın "devlet, saadet, baht, ikbal, ruh" anlamlarına geldiği de belirtilmektedir (24). İslam öncesi Türk kültüründe kut, uluş (kısmet) ve küç (güç) ile birlikte töre denetimi altında Türk hakimiyet düşüncesi oluşturulurdu (25). Türk tanhusu veya kağanı Tanrı'nın verdiği kut ile onun uluşu olan Türk ilini küç ile idare etmekteydi ve bu doğrultuda törenin direktifleri ona yol göstermekteydi. Dolayısıyla Türk hakimiyet telakkisi karizmatik bir vasıf taşımaktaydı. Ancak töre direktifleri kanunî bir sistemin var olduğunu da göstermekte idi (26). Bilgelik ve könilik (adalet) ise hakanda var olması gereken önemli özellikler idiler. Karizmayı yani kut'u Tanrı'dan alan kağan, ilahi nizam olan töreyi korumakla yükümlü idi ve bu işte kusur ettiği zaman kut'u geri alınarak töreye muhalefet suçundan öldürülürdü (27).

Bu düşünce biçimi Asya Hun İmparatoru Motun (Bagatur, Mete) zamanında görülmüş ve İslamiyet'ten sonra da devam ettirilmiştir. Saadet ve Baht anlamlarını da ihtiva eden bu kavram Asya Hunları, Tabgaçlar, Avrupa Hunları, Bulgarlar, Gök Türkler, Uygurlar, Karahanlılar vb. Türk devletlerinde görülmüş ve günümüze kadar gelmiştir.

Elam kültüründe de bu telakki aynı kelime ile adlandırılmıştır. Mahiyet itibarıyla Orta Asya Türk kültüründeki kut anlayışına çok yakın olan bu düşünce biçimi M. Ö. 2300'lerde Elam kültüründe

görülmüş ve Elam siyasal varlığının sonu olan M. Ö. 640 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Elamlılarda da siyasal iktidar anlamında olan bu kelime (28) saadet ve baht anlamlarını da vermekte idi (29). Bir çok Elam özel adlarında bu kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlayış Elamlılardan Akadlara (30) ve her iki kültürden Akamenitlere geçmiştir (31). Bazı bilim adamlarına göre bu anlayış Elamlılarda "kiten" biçiminde ifade edilirdi (32). Ama özel isimlerin büyük çoğunluğunda bu şekli değil gerçek biçimi olan kut şeklini görmekteyiz; Kutir, Kutik, Kutran, Kuduzuluş vb. Bu ise bize her iki kültürde bu düşüncenin şekil ve mahiyet itibariyle aynı olduğunu ve aynı kökten neşet aldığını göstermektedir. Kas halkının Tanrılarında birinin adı olan ve Bugün bile İran'ın ortasında bir şehir adı olarak günümüze kadar gelebilen Gidar'ın da Elamca Kutir sözcüğünden alındığı öne sürülmektedir (33).

2. Böri

Bilindiği üzere eski Türkler bugün kurt dediğimiz yırtıcı hayvana böri derlerdi. Türklerde böri ve böriden töreme efsanelerinin çok önemli olduğu, özellikle Gök Türklerde ana böri, Kao-çı ve Uygurlarda ise ata böri menşe efsanelerine rastlanmaktadır (34). Böri veya kurtun semavi mahiyeti taşıdığı, ondan dolayı bir takım Türk boylarında gök böri, gök yeleli böri, gök cal böri gibi terimlerin bulunduğu bilinmektedir (35). Çin kaynaklarından böri sözcüğü ve böri ile ilgili konuların Hunlarda da mevcut olduğunu öğrenmekteyiz (36). Bu da Türklerde böri ile ilgili konuların derin geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Ancak böri kelimesi ve böri ile ilgili konuların daha eskilere dayandığına dair bazı işaretler mevcuttur. M. Ö. 11. yüzyılda Elam, Şilhak-İnşuşinak döneminde geniş topraklar elde etmiş ve en parlak devrini yaşamıştır. Yazdırdığı tabletlerde fethettiği toprakların adını sayan bu kral Kaslar bölgesinde böri ile ilgili iki yer adını çekmektedir. Bunların birisi "Bit Bari" (kurtlar evi), diğeri ise "Şa bar bari" (kurttan) (37). Onun ev olarak çevirdiği Akadca "bit" kelimesi eski dönemde soy anlamı da vermekte idi. Kaslarda ve Elam'da bari veya böri sözcüğü çok daha önceler kullanılmaktaydı. Bu da bölgedeki kültürün Türklükle bağlantısını gösteren önemli delillerden birisidir. Ayrıca Kas kral adlarında böri kelimesinin geçtiği ileri sürülmektedir. Kas kralları Ulam-Buriaş ve Burna-Buriaş adlarında geçen buriaş kelimesindeki buri hissesinin böri olduğu ileri sürülmektedir (38). Sonundaki -aş veya -ş hissesi ise bölge adlarında geniş görülen bir ektir.

3. Ata

M. Ö. 1800'lerde Elam krallarının, baba anlamında olan ve Türkçe'deki ata kelimesiyle aynı anlama gelip ata, ada ve atta biçimleriyle yazılan bir lakabın kendilerini verildiği görülmüştür (39). Bu ise o dönem Elam krallarının halk ile olan münasebetlerine işaret etmektedir. Elamlıların ölen krallarını saygıyla anmaları, büyük saymaları ve kutları olduklarına inanmaları onlarda da ata kültürünün önemli olduğunu göstermekte ve benzer anlayışın var olduğuna işaret etmektedir.

4. Amma

Elam dilinde anne, ana anlamında olan bu kelime (40) bütün Türk lehçelerinde aynı manayı taşıyan eski bir Türkçe kelimedir.

5. Gök

Elamca'da Kik (41), Kukki (42) ve kak (43) biçimlerinde yazıldığı ileri sürülen bu kelime Türk kültürünün en önemli öğelerinden birisidir. Elam dilinde sema anlamını ifade eden bu kelime ile Türkçe'deki Gök kelimesi arasında tam bir birlik görülmektedir. Ancak bazı bilim adamlarının ileri sürdüğüne göre bu kelime ilk başlarda sadece göğün rengini ifade etmek için kullanılırdı ve Türkler semanın yüzeyini Tanrı bildikleri için tengri sözcüğünü Tanrı manasında ve gök kelimesini ise bu tanrının rengini belirtmek için kullanmışlardı (44). Ancak daha sonra Tanrı soyut bir hal aldıktan ve görünmez bir varlık addedildikten sonra semaya gök denilmeye, yani bir şeyin rengine verilen ad kendisine denilmeye başlandığı ileri sürülmektedir.

6. Ukkuru

Elam dilinde yukarı anlamına gelen bu kelimenin (45) günümüz çeşitli Türk lehçelerinde ise yüce, uca, yukarı vb. versiyonları mevcuttur (46).

7. Şara

Elamca'da "aşağı" veya "altında" anlamını veren bu sözcük (47) Gök Türkçe'de asra, günümüz değişik Türk lehçelerinde ise aşağı, asri, asra, aşağı gibi versiyonları bulunmaktadır (48). Hunlar döneminde Çin'in doğusundaki bir ırmağın adı Şara Müren idi (49).

8. -re, -ra

Bu ek eski Türkçe'de cihet ve yön mefhumunu ifade etmekteydi (50). Gök Türk kitabelerinde yazılan Yırgaru (geri, batı), Birgerü (beri, güney), ilgerü (ileri,doğu) ve kurıgaru (yukarı, kuzey) kelimeleri bu ek ile yaratılmıştır (51). Elamca'da ise bu ek aynı anlamda ukku-ru ve şara-ri kelimelerinde kullanılmıştır (52).

9. Hutta

Elamca'da "etti" anlamında bir fiil olan bu sözcüğünü değişik yönlerden incelemek gerekir:

a) Elamca'da "Hut-" fiili Türkçe'deki "et-" fiiliyle aynıdır (53). Burada Türk lehçelerinde olağan bir ses hadisesi olan baştaki "h" sesinin düşmesiyle karşı karşıyayız. Bilindiği üzere İran'daki Halaç Türkleri Türkçe'sinde kelimenin başındaki bu "h" sesi hala varlığını korumaktadır (54).

b) Elamca'da geçmiş zaman fiili Türkçe'de de olduğu gibi "-ti, -ta" kipiyle yapılmaktadır (55).

10. Tiri veya Tir

Elamca'da bu sözcük demek ve söylemek anlamında kullanılmaktaydı (56). Bilindiği üzere Türkçe'de de "de-" fiil kökü aynı anlamı ifade etmektedir.

11. İni veya İngi

Elamca'da bu kelime kardeş anlamında kullanılmıştır (57). "ng" diftongu kimi yerlerde "iki", kimi yerlerde ise "ini" tellafuz edilmiştir. Bazı özel adlarda "İngi" biçimine de rastlanmaktadır. Gök Türk kitabelerinde küçük kardeş anlamına gelen ini sözcüğü bu kelime ile aynı manayı taşımaktadır (58). Bu kelime Gut'ların özel adlarında da görülmektedir (59).

12. Şak

Elam dilinde bu sözcük oğlan ve çocuk anlamına gelmektedir. Türk dilinde bu kelimeyi hem çağa hem de uşak kelimeleriyle kıyaslamak mümkündür. Bilindiği üzere Gök Türkçe'de kelimelerin başındaki ünlü harf çoğu zaman düşmüştür. Mesela "asra" yerine "sra" veya "eşid" yerine "şid" yazılmıştır (60). Bu kuralı göz önüne aldığımızda Elamca "şak" kelimesinin Türkçe'deki "uşak" demek olduğunu ileri sürmek mümkündür. Ayrıca erkek ve oğlan manasını veren çaka veya çağa kelimesi de bu kelime ile hem şekil ve hem de anlam açısından çok yakın bir benzerlik göstermektedir (61).

13. Kutu

Attan küçük bir hayvan olduğu belirtilen bu kelimeyi Türk dilindeki Katır kelimesiyle kıyaslamak mümkündür (62).

Bu ortak kelimelerin sayısını elli ve daha fazlaya çıkarmak mümkündür. Moğolcadan Türkçe'ye geçmiş Balbal (63), öt- (geçmek), tın, var- (varmak), getir- (64) vb. bir çok kelime bu cümledendir. Daha ciddi araştırmalar ve zor bir dil olarak bilinen Elam dilinin daha da derinlemesine araştırılması bu sayıyı daha da çoğaltacaktır.

Kaynakça:

1. Ercilason, "Tarihten Geleceğe Türk Dili", www.cu.turkoloji.edu.tr, 1. paragraf

2. Cameron, History of Early Iran, Tehran,1986 ,s. 7
3. Zehtabi, İran Türklerinin Eski Tarihi, Akhter Yayınları, Tebriz 1987, s.38
4. Günaltay, Yakın Şark, Elam ve Mezopotamya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara1987, s. 142-143
5. Günaltay, age, s. 153-154; Hinz, The Lost World of Elam, Entesharat-e Elmî ve Farhangi Yayınları, Tehran 1992, s. 48
6. Dolfuss, "Gami dar Pishbord-e Barrasi-ye Mantage-ye Shushan", Shush ve Cunub-e Garbi-ye İran, Tehran 1997, s. 10-39
7. Hinz, age, s. 47-48
8. Englund, "The State of Decipherment of Proto-Elamit", www.cdli.ucla.edu/staff/englund/publications/englund2004c.pdf, s. 110
9. Hinz, age, s. 196-197
10. Hinz, age, s. 21-24
11. Kramer, Sümer Mitolojisi, Kabalcı Yayınları, İstanbul 1999, s. 64
12. Kınal, Eski Mezopotamya Tarihi,Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 52
13. Hinz, Persia Ca. 2500-1800 B.C., Cambridge University Press, Cambridge 1963, s. 4
14. Cameron, age, s. 47, 83-84
15. Cameron, age, s. 85
16. Majidzade, Tarikh ve Tamaddon-e İlam, Naşr-e Daneşgahi Yayınları, Tehran 1991, s. 32
17. Zehtabi, age, s. 37; Diakonov, History of Media, Entesharat-e Elmî ve Farhangi Yayınları, Tehran 2000, s. 61; Kramer, age, s. 52
18. Diakonov, age, s. 99
19. Küyel, "Osman Nedim Tuna'nın Türk Dilinin Eskiliği Konusundaki Çalışmaları", Erdem Cilt 5/15'ten ayırabım, Ankara 1991, s. 1035
20. Mordtmann, "Über die Keilinschriften Zweiter Gattung", Zeitschrift der Deutschen Morganlandischen Gesellschaft, sayı 24, Leipzig 1870, s. 1-84
21. Koşay, Elam-Türk Dilakrabalığı, Çankaya Matbaası, Ankara 1938, s. 1-7
22. Zehtabi, age, s. 135
23. Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s. 249; Arsal, Beşeriyet Tarihinde Devlet ve Hukuk Mefhumu ve Müesseselerin İnkişafında Türk Irkının Rolü", Türk Tarih Kurumu Bildirileri, Ankara 1944, s. 1085
24. Gömeç, "Eski Türklerde Siyasî Hakimiyet", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı 100, 1996, s. 113
25. Koca, Türk Kültürünün Temelleri, Odes Ltd Şti Yayınları, Ankara 2003, C. 2, s. 67-68
26. Donuk, "Eski Türklerde Hakimiyet Anlayışı", Tarih Enstitüsü Dergisi sayı 10-11'den ayırabım, İstanbul 1981, s. 52; Niyazi, Türk Devlet Felsefesi, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996, s. 5051
27. Başar, Kutadgu Bilig'de Kut ve Töre, s. 2-8
28. Bahar, Pajuheshi dar Asatir-e İran, Agah Yayınları, Tehran 1997, s. 404; Hinz, age, s.22-24
29. Koşay, age, s. 4
30. Hinz, age, s. 22
31. Gnoli, "Farrah", www.iranica.com; Lahici ve Kâr, Shenakht-e Hoviyat-e Zan-e İranî dar Gostare-ye Pish-Tarikh ve Tarikhî, Roşangaran Yayınları, Tehran 1998, s. 222
32. Bahar, age, s. 404
33. Diakonov, age, s. 466, 106. not
34. Ögel, Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, C. 1, s. 17-18, 21-25,
35. Ögel, "Türklerde Semavi Kurtlar", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı 13, 1987, s. 4
36. Kafesoğlu, age, s. 92
37. Cameron, age, 87,89
38. Gaybullayev, Azerbaycan Türklerinin Teşekkülü Tarihinden, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı 1994, s. 58-59

39. Cameron, age, s. 56
40. Grillot-Susini, "The Elamite Language", www.cais.com, 5. paragraf
41. Grillot-Susini, agy, 5. paragraf; Koşay, age, s. 6
42. Mordtmann, age, s. 24
43. Hamori, "Sumerian and Finn-Ugor God Names", www.sumerian.org
44. Ögel, Türk Mitolojisi, C.1, s. 279-282, C.2, s. 149-153
45. Reiner, "Elamite Language", Altkleinasiatische Sprachen, E.J. Brill press, Leiden 1966, s. 116
46. Koşay, age, s. 6
47. Reiner, agy, s. 116
48. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 30-31
49. Gumilev, Hunlar, Selenge Yayınları, İstanbul 2002, s. 522
50. Ögel, age, C.1, s. 280
51. Orkun, Eski Türk Yazıtları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 22
52. Reiner, agy, s. 116-117
53. Gülmuhammet, Elam Siyasal ve Kültür Tarihi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 102
54. Heyet, Seyri dar Tarikh-e Zaban ve Lahjeha-ye Torke, Peykan Yayınları, Tehran 2001, s. 26
55. Koşay, age, s. 5
56. Paper, The Phonology and Morphology of Royal Achaemenid Elamite, The University of Michigan Press, An Arbor 1955, s. 65; Reiner, age, s. 80
57. Grillot-Susini, agy, 5. paragraf
58. Koşay, age, s. 5
59. Balkan, Eski Ön Asya'da Kut (veya Gut) Halkının Dili ile Eski Türkçe Arasındaki Benzerlik, Erdem Cilt 6/1'den ayırabım, Ankara 1992, s. 34
60. Orkun, age, s. 22,40
61. Koşay, age, s. 6
62. Diakonov, age, s. 467
63. Ölmez, "Eski Türk Yazıtlarında Yabancı Ögeler", Türk Dilleri Araştırmaları Dergisi, sayı 7, 1997, s. 176-177
64. Koşay, age, s. 3-6

<http://www.sorgulamazamani.com/> adresinden 15.10.2018 11:40 tarihinde indirilmiştir